

### ЗМІНИ ВІДНОСИН І ПРАВ ВЛАСНОСТІ ВНАСЛІДОК ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ЯК ФОРМИ ПРОЯВУ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ

#### 6.1. Тенденції перетворення відносин власності під впливом суперечливої єдності процесів глобалізації та локалізації у великих країнах світу

Дослідження тенденцій перетворення відносин власності під впливом суперечливої єдності процесів глобалізації та локалізації має спиратися на адекватну методологічну платформу. Проте, *незважаючи на тривалу історію розвитку прав та відносин власності, сьогодні у наукових колах відсутній єдиний підхід до їх розуміння*. Наростання економічної процесуальності в ході масштабних ринкових трансформацій системи світового суспільного господарства на рубежі ХХ–ХХІ ст., стрімкий характер та багатовимірність соціально-економічних змін виявили обмеженість раніше існуючих підходів для свого адекватного пояснення. Це спонукає до пошуку нових шляхів та методологічних основ наукового аналізу за допомогою пильного “вдивляння” в історію та переосмислення фундаментальних економічних понять.

Що стосується феномена власності, то в економічній літературі він традиційно розкривається як система об’єктивних історично мінливих відносин між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну, споживання, що характеризують присвоєння засобів виробництва і предметів споживання. У межах вітчизняної наукової традиції поняття власності з’ясовувалося в ході дискусій про економічний зміст суспільних відносин власності як окремого виробничого відношення, що виражає форму суспільного присвоєння економічних благ, насамперед засобів виробництва, або всієї сукупності (системи) виробничих відносин. Остання включала умови нормального відтворення людини як власного системоутворювального осередка.

Розвиваючи другий із названих теоретичних підходів, А. Гриценко виділяє у предметі політичної економії три категоріальні ряди: ряд категорій споживчої вартості; ряд вартості; ряд ціни, або мінової вартості. Власність, на думку автора, не може бути віднесена до жодного з вищезгаданих рядів, адже є системо утворювальною, сполучною категорією; і як така вона реалізує свої функції саме в єдності з вартістю<sup>1</sup>. З кінця 1980-х років у вітчизняній економічній науці зусиллями А. Гриценка та його прихильників зароджується *новий методологічний підхід до дослідження економічної природи власності з позицій відносин спільно-розділеної праці*<sup>2</sup>. На наш погляд, такий підхід є найбільш продуктивним для осмислення глобально-локальних ринкових трансформацій кінця XX – початку XXI ст., хоча досі не отримав належного визнання в економічній науці. Адже вважається, що найбільш прийнятною методологією на дослідження ринкової системи господарювання є маржинально-ліберальна теорія. Справді, ідейну платформу ринкової економіки утворюють принципи маржиналізму, сформовані в надрах теорій граничної корисності, граничної продуктивності і нині набули форми ліберальної політико-економічної доктрини.

У трактуванні відносин власності для ринкової системи господарювання більш звичним є правовий підхід, бо сукупність прав власності суб'єктів на капітальні та споживчі блага зумовлює тут свободу економічного вибору, а водночас й принципи рушійної мотивації (умови розподілу та отримання доходу), норми економічної відповідальності, засади організації суспільних відносин відповідно до правила “рівний прибуток на рівний капітал”. Сьогодні не піддається сумніву теза, що право приватної власності є фундаментальним інститутом, непорушним стовпом ринкової економіки, священна недоторканність якого підтверджена століттями та тисячоліттями. Втім, виявляється, що саме з позицій маржинально-ліберального підходу право власності в умовах ринку не має визначального значення.

---

<sup>1</sup> Гриценко А. А. Метод исследования в “Капитале” Маркса и политическая экономия в широком смысле. Харьков, 1988. С. 120.

<sup>2</sup> Гриценко А. А. Сумісно-розділені відносини: праця, власність і влада. *Економіка України*. 2003. № 3. С. 50–58.

Приватна власність на засоби виробництва є фундаментальним інститутом ринкової економіки; власність означає повний контроль над послугами, які можна отримати з певного блага, зазначає один із фундаторів й найбільш послідовних прихильників лібералізму Л. Мізес. Але не слід плутати це каталактичне поняття власності та прав власності з юридичним його трактуванням<sup>3</sup>. Щодо приватної власності каталактика (наука про ринковий обмін) вивчає процеси управління, а не юридичні терміни. Приватна власність є людським механізмом; вона не божественна, як вважали економісти старої школи. Той факт, що юридичний формалізм може простежити генеалогію будь-якого права власності, не має значення в обставинах ринкової економіки, зауважує автор. Події далекого минулого, приховані у темряві первісного суспільства, не мають жодного стосунку до нинішнього дня, оскільки у вільній ринковій економіці споживачі щодня вирішують заново, хто, чим і в якій кількості повинен володіти. Саме споживачі наділяють правом управління засобами виробництва тих, хто знає, як їх використовувати для найкращого задоволення нагальних потреб<sup>4</sup>.

Загалом *ліберальна інтерпретація відносин власності виглядає досить неоднозначною*. З одного боку, в ринковій економіці існуючі права власності не пов'язані з їх первісними витоками. З іншого боку, державний апарат повинен забезпечувати власнику повний захист від будь-яких посягань на його права, і в такому сенсі «юридична концепція прав власності відповідає її каталактичній інтерпретації»<sup>5</sup>. Але і це не є остаточним висновком про приватну власність та свободу економічного вибору в умовах ринку, оскільки тут права власності можуть перерозподілятися не просто під впливом об'єктивних ринкових сил, а й відповідно до деяких особливих уявлень про ефективне управління ресурсами.

“Власність є активом тільки для тих, хто знає, як найкраще поставити їх на службу споживачеві”, – констатує Л. Мізес<sup>6</sup>. Отже, з позицій каталактики,

---

<sup>3</sup>Мизес Л. фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории. Москва: ОАО “НПО «Экономика», 2000. 878 с. С. 640

<sup>4</sup> Там само. С. 641.

<sup>5</sup> Там само. С. 640.

<sup>6</sup> Там само. С. 641.

юридичне право власності як таке не має значення. Воно щодня піддається сумніву не лише з боку мас споживачів, але й з боку тих, хто вважає себе більш ефективним власником та найкращим “службою” споживачів. Ринково виправданими виявляються акти перерозподілу прав власності задля споживчого блага. Аналогічно у Марксовій теоретичній системі експропріація приватної власності знаменує благо для пролетаріату через подолання відносин експлуатації. У марксистському трактуванні процес експропріації об’єктів власності здійснюється один раз – під час переходу їх з приватних рук до рук держави, яка виражає інтереси “людей праці”; згідно з концепцією ліберального маржиналізму, експропріація є безперервним процесом. При цьому може йтися як про індивідуальних власників капіталів, так і про цілі країни.

Багато родовищ корисних копалин розташовані в районах, жителі яких занадто неосвічені, інертні або недбайливі, щоб отримати користь з власних багатств, – пише у цьому зв’язку Л. Мізес. Якщо уряд цих країн не допускає іноземців до експлуатації родовищ або свавілля у внутрішній політиці робить іноземні інвестиції небезпечними, то іншим народам це завдає серйозних збитків. Адже матеріальне благополуччя багатьох людей на Планеті могло б бути значно покращене за умов більш адекватного використання цих родовищ. І немає значення, чим зумовлюється політика недбайливих народів – їх загальною культурною відсталістю чи сповіданням модних ідей економічного націоналізму. В обох випадках результат є однаковим<sup>7</sup>. Думка ж про те, що певна країна довго терпітиме політику іншої країни, яка завдає шкоди її громадянам, – це ілюзія, пише далі автор. Припустимо, що ООН була заснована в 1600 р. і що індіанські племена Північної Америки були прийняті в її члени. Тоді суверенітет індіанців вважався б недоторканим. Вони отримали б право виганяти зі своїх територій всіх чужинців, не допускати їх до експлуатації своїх багатих природних ресурсів, які вони самі були

---

<sup>7</sup> Там само. С 644.

нездатні ефективно використовувати. Чи можна всерйоз вважати, що будь-яка міжнародна угода чи статут утримали б європейців від вторгнення до цих країн?<sup>8</sup>.

Можливо, у контексті ліберального підходу йдеться про мінливість володіння капіталом для власників великих компаній, а малі підприємці вільніші у розпорядженні власними продуктивними ресурсами? Як відомо, сучасна ринкова система – це світ малих та середніх фірм. Багато сфер людської діяльності не підлягають корпоративній організації; а там, де така організація може існувати, підприємець, збільшуючи зусилля, знижуючи власну винагороду і в деяких межах поступаючи так само зі своїми працівниками, виживає в конкуренції з великою фірмою, зауважує Дж. Гелбрейт<sup>9</sup>. Водночас у ринковій системі мале підприємництво майже повсюдно викликає схвалення. Частково це пояснюється соціальною ностальгією: постать дрібного бізнесмена символізує теплий світ класичної конкуренції. Але більшість похвал зумовлена соціальною чеснотою – служінням комфорту і суспільним зручностям<sup>10</sup>.

Дійсно, малий підприємець разом із домочадцями зранку до ночі, «не покладаючи рук», працює для своїх споживачів і є взірцем для наслідування. Він виглядає також суто незалежним суб'єктом – виключно вільним у політичних та громадських поглядах та діях, адже ніхто не віддає йому наказів, не наглядає за його працею, говорить Дж. Гелбрейт<sup>11</sup>.

Проте залишається непоміченим, пише далі автор, що така праця зовсім не є вільною – вона нав'язується умовами ринкової системи. Будучи відносно залежним від свого ринку, малий підприємець неспроможний з упевненістю перекладати власні надмірні видатки на суспільство через ціновий механізм. Він організує працю своїх працівників переважно особистим наглядом. І оскільки жодні правила не забороняють цьому роботодавцю знижувати свою власну винагороду, він завзято чинить опір регулюючим заходам, що перешкоджають

---

<sup>8</sup> Там само. С. 644.

<sup>9</sup> Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества. Москва: Прогресс. 1979. 406 с. С. 109.

<sup>10</sup> Там само. С. 107.

<sup>11</sup> Там само. С. 107.

знижувати і заробітну плату робітників. Він відчуває природне право вимагати від інших того, що він вимагає від самого себе<sup>12</sup>.

Поза увагою залишається і той факт, що суспільно-політичні погляди малого підприємця є швидше проявом корисного інтересу, а його особиста незалежність – інобуттям обережності, конформізму та догідливості людини, чиє благополуччя перебуває у владі покупців. До того ж надмірна праця та постійна економія завдають шкоди здоров'ю. Отже, ринкова свобода малого підприємця часто виявляється свободою людини, “яку до смерті заковували качки”<sup>13</sup>. Такою є ціна права приватної власності малого підприємництва.

Загалом володіння факторами виробництва, підприємницькими чи технологічними навичками не дарує ринковим суб'єктам владу до будь-якого примусу, невпинно наголошує Л. Мізес. Все, що воно дарує, – це привілей служити, із більшим захопленням, ніж інші, справжнім господарям ринку – споживачам. Володіння капіталом – це мандат довіри власникам за умови його належного використання для задоволення споживачів. Той, хто не справляється з такою місією, втрачає своє багатство і переходить на те місце, де “його дурні витівки більше не шкодять матеріальному благополуччю людей”<sup>14</sup>.

Такими є ліберальні уявлення про інститут приватної власності, який в умовах ринку перебуває у процесі постійної динаміки – вічного трансформаційного переходу, невизначеного та визначеного одночасно. До того ж інститут власності реалізується на різних рівнях (від мікро-(нано) рівня до глобального) у різноманітні відносин та прав користування, розпорядження, володіння матеріальними та нематеріальними активами.

*Масштабні перетворення прав і відносин власності у розвинених економіках світу на рубежі XX–XXI ст. ініціювали процес глобальних ринкових трансформацій, які до 2020-х років зумовили докорінні зміни в структурі та формах організації економічної діяльності. Передбачалося, що процеси гіперінфляції та масової приватизації на пострадянському економічному просторі зумовлять*

---

<sup>12</sup> Там само. С. 106.

<sup>13</sup> Там само. С. 108. С. 173–175.

<sup>14</sup> Мізес Л. фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории. С. 609.

перехід системи традиційного соціалізму до господарської системи соціального ринкового господарства. Однак у системі ринкового господарства також позначився перехід від індустріального до постіндустріального суспільства: під час неоліберальної революції процеси масової приватизації ініціювали інверсійну за своїм характером ринкову трансформацію. *У 1990-ті роки патерналістська модель соціальної держави в ринково зрілих країнах піддалася перегляду і почала мігрувати у бік моделі ефективної держави*, контури якої були позначені в Доповіді Світового банку “Держава у мінливому світі?”<sup>15</sup>.

Аж до кінця 1970-х років державні підприємства цілком успішно функціонували у різних галузях економіки західних країн – від транспорту (Велика Британія) та автомобільної промисловості (Франція, Іспанія) до реклами (Франція). Навіть в американському суспільстві, незважаючи на його традиційну відданість ідеології індивідуалізму, активне регулююче втручання держави в соціально-економічні процеси почало сприйматися як неминучий стабілізуючий захід. Держава взяла відповідальність за надання багатьох суспільних благ (соціальних послуг), проводило активну господарську політику з використанням економічних та адміністративних інструментів.

Сукупні витрати держави (у відсотках до ВВП) у більшості розвинених країн досягли до кінця 1970-х років значних обсягів: 28 % у Японії, 34 у США, 37 у Великій Британії, Португалії, Фінляндії, 42 у Німеччині, Канаді, Ірландії, до 47 в Італії та Греції, 57 % у Швеції та Данії<sup>16</sup>. Однак уже в цей час явно позначилася неефективність низки державних соціально-економічних програм, а до початку 1980-х років стало очевидним, що макроекономічна діяльність держави у ринковій системі господарства має свої межі. Першими симптомами накопичення проблем стали зростання цін і безробіття, що вилилися у світову економічну кризу 1974–1975 рр., а згодом – у кризу 1980–1981 рр. і завершилися

---

<sup>15</sup>Всемирный банк. Государство в меняющемся мире. Отчет о мировом развитии. Москва: Прайм ТАСС, 1997.

<sup>16</sup> Артьомова Т. Відносини суспільного відтворення в Україні у контексті трансформації моделей державного управління. *Економічна теорія*. 2016. №3. С. 5–17. С. 7–8; Feigenbaum H., Henig J., Hamnett Ch. *Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization*. Cambridge, 1998. С. 13

довгостроковим уповільненням темпів економічного зростання та капіталовкладень. У відповідь на кризові явища у 1980–1990-х рр. майже всі розвинені країни охопила широка хвиля приватизації, яка кардинально змінила панораму державного підприємництва та регулювання економіки.

Теза про те, що початкове накопичення капіталу в «класичному» його варіанті здійснюється один раз і надалі не відтворюється в такій формі, не виправдала себе. *На рубежі XX–XXI ст. у розвинених країнах Заходу, як і в країнах традиційного соціалізму, розгорнулися масштабні процеси перерозподілу (первісного накопичення) капіталу, які мали інверсійний характер: передбачали переструктурування і вибудовування нових форм соціалізації економіки.* За задумом ініціаторів реформ, скорочення об'єктів державної власності мало здійснюватися поступально і компенсуватися зростанням соціальної відповідальності великих приватних компаній – так званою соціалізацією капіталу. Активізувати соціальні функції корпоративного сектора були покликані інститути державно-приватного партнерства та соціальної відповідальності організації. Державні ж підприємства, навпаки, повинні були явити зразок ефективного господарювання, орієнтуючись у своїй діяльності на принципи кращих ділових фірм.

Проте ринкові перетворення, що закономірно розпочалися в 1980-ті роки, стрімко переросли (за Дж. Стігліцем) в “ревучі дев'яності”<sup>17</sup>, відзначилися збуреннями на фондових ринках на початку 2000-х років та глобальною фінансово-економічною кризою. Тобто, хоч і менш помітно на загальному тлі бурхливої трансформації постсоціалістичних країн, ринкові (точніше, капіталістичні) перетворення в розвинених країнах здійснювалися так само стихійно, некеровано. Після неоліберальної революції ринково зрілі економіки значно відрізняються за структурою і якістю суспільного сектора. Так, Велика Британія поряд із Люксембургом опинилася серед країн ЄС із найменшою питомою вагою держсектору: його частка у виробництві та послугах скоротилася до 3 % обсягу ВВП. У Франції, Португалії, Греції масштаби та роль державної власності досі суттєві (до

---

<sup>17</sup> Стиглиц Дж. Ю. Ревущие девяностые. Семени развала. Москва: Современная экономика и право, 2005.

15 % ВВП); зберігаються також соціальні очікування у суспільстві, хоча гарантій їх забезпечення дедалі менше.

Загалом, втративши активи, держава не змогла належно відновити соціально-економічний потенціал через створення адекватної системи перехресного корпоративного управління; це сприяло пожвавленню та поступовому закріпленню капіталістичних мотивів в економіці. Сьогодні спричинена капіталізацією економіки глобальна тенденція соціально-економічного розшарування, розмивання основ середнього класу, звуження доступу населення до суспільних благ затіняється технологіями гібридної війни; особливою глобальною проблемою стає феномен боргу.

Початково орієнтуючись у своїй ринковій трансформації на соціальне ринкове господарство, пострадянські країни спробували здійснити такий перехід через механізми капіталізації економічних відносин. Аналогічним способом спробували досягти берегів постіндустріального суспільства ринково зрілі країни. У результаті подвійна інверсія ринкової трансформації, багаторазово помножившись внаслідок поєднання зустрічних процесів, затиснула глобальний суспільний вибір між полюсами соціалізації та капіталізації. Інверсійний тип ринкової трансформації став інституційною пасткою – процесуальним виром, що затягує соціум на локальному та глобальному рівнях у глибини невизначеності під кінець історії<sup>18</sup>.

*Сьогодні процеси перетворення форм власності зберігають актуальність для багатьох країн світу.* Так, у Франції головним напрямом економічної політики у досяжній перспективі є скорочення присутності держави в економіці. Через програми денаціоналізації та приватизації (ліберального дирижизму) передбачається активізувати процеси інноваційного розвитку національної економіки. Зокрема, виторг від продажу низки “нестратегічних” державних активів (компаній автомобільного альянсу та інших) через Фонд розвитку промисловості та інновацій

---

<sup>18</sup>Артьомова Т. І. Інверсійний характер суспільних ринкових трансформацій. *Український соціум*. 2016. № 4. С. 69–77. С. 72.

(ФРПІ – Fond pour e'industrie et e'innovation – FII) планується спрямовувати до стартапів та венчурних компаній для розширення інвестицій у сфері інформаційно-цифрових технологій.

Останнім часом французька держава неодноразово поступалася суб'єктам приватного бізнесу часткою в капіталі рентабельних підприємств. У зв'язку з цим у громадських колах виникла дискусія щодо стратегії подальшого вибору: фінансувати виробництво суспільних благ за допомогою продажу державних активів або доходів від пакетів акцій, що належать державі. На думку фахівців, за умов низьких відсоткових ставок та зростання курсів акцій програми активної приватизації державного майна не можна визнати раціональними<sup>19</sup>. Втім, донині політика ліберального дирижизму (етатизму) зберігає свою ефективність у контексті посилення конкурентних переваг національної економіки через заохочення довгострокових альянсів французьких корпорацій із зарубіжними партнерами та створення світових галузевих лідерів. Фахівці визнають універсальний характер такої політики, бо у разі потреби вона може стимулювати процеси як приватизації, так і націоналізації.

На відміну від Франції, Польща намагається стимулювати інноваційні процеси в економіці за рахунок розширення сфери державної участі. Темпи та масштаби перетворення прав власності у польській економіці змінювалися відповідно до викликів ринкового реформування. Сьогодні тут частка державного сектора у ВВП, у середньому є вищою за більшість розвинених країн ЦСЄ. Так, у 2017 р. у державному секторі було зайнято понад 20 % загальної кількості працівників, зосереджено 40 % основних фондів, вироблялося до 20 % доданої вартості<sup>20</sup>. Проте структура держсектора погіршилася порівняно з дореформним періодом, а процеси приватизації виявили межі ефективності.

---

<sup>19</sup> Клинова М. Приватизационная составляющая в инновационной политике Франции. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. № 10. С. 37–45. С. 40.

<sup>20</sup> Синицына И., Чудакова Н. Поможет ли Польше огосударствление экономики? *Мир перемен*. 2019. № 1. С. 11–25. С. 16.

Після глобальної фінансово-економічної кризи ідеї “активної” держави, національного економічного суверенітету та громадської солідарності стали переважати. Програми “одомашнення” (“реполонізації”) економіки позначили контури нової економічної політики, коли кращим джерелом поповнення державного бюджету розглядаються дивіденди власних успішних підприємств. Перегляду піддався ряд приватизаційних угод останніх років; політика ефективного управління державним майном дедалі більше заступає місце приватизації, що розглядається переважно як елемент кризового фінансового управління. Стратегія відповідального розвитку передбачає масштабну державну інвестиційну діяльність через Польський фонд розвитку, наділений широкими повноваженнями залучення фінансових активів. Дискусії про перетворення відносин власності у польському інтелектуальному середовищі також не вщухають. Проте процеси реполонізації демонструють можливості інноваційного розвитку економіки з активною державною участю при збереженні принципів соціально “відповідальної” економічної політики.

Загалом, незважаючи на різноманітність політико-економічних підходів до перетворення відносин власності в країнах ЄС, їх поєднують загальні тенденції, а саме: урядом задаються чіткі орієнтири та генеруються відповідні інформаційні сигнали для громадськості про зміст та результати економічної політики. Створюються ефективні інститути для успішної реалізації ініціатив у сфері інноваційного розвитку, а підтвердженням правильності обраного політичного курсу слугують ефекти підвищення національної конкурентоспроможності.

З урахуванням сказаного виходить, що *форма власності (державна чи приватна) як така не є безумовною ознакою успішності економічної діяльності; критерієм економічної ефективності стає якість управлінських відносин – належна організація корпоративного управління об'єктами власності*. Проте належний захист прав власності також є атрибутом ринкової економіки.

*Масштабне дослідження із оцінки уявлень населення про рівень захищеності його прав на житло та земельні ділянки було здійснено у 2018–2019 рр. Робочою*

експертною групою з управління земельними ресурсами (WPLA) при Комітеті Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН з питань міського розвитку, житлового господарства та землекористування. Експерти виходили з того, що високий рівень захищеності відповідних майнових прав (ЗМП) є одним з основних факторів економічного розвитку, покращення екологічної обстановки та соціальної згуртованості; сприяє залученню інвестицій у нерухомість, підвищенню родючості земель, скороченню рівня бідності, успішній реалізації моделі “розумних” міст та в цілому побудові більш справедливого інклюзивного суспільства<sup>21</sup>.

Експертна група WPLA активно співпрацює з Інститутом розвитку зарубіжних країн (ODI, Велика Британія), Глобальним альянсом з питань землекористування (GLA, США), які розробляють Індекс майнових прав Prindex на основі регулярних опитувань населення у 140 країнах світу та отримання співставних даних на глобальному рівні та в окремих країнах та регіонах. У рамках поточного Проєкту Prindex оцінка сприйняття рівня ЗМП здійснювалась через опитування дорослого населення у 140 країнах протягом 2018–2019 рр. на основі національно репрезентативних вибірок. Результати обстеження були оприлюднені у Доповіді для інформування органів державного управління та громадськості про рівень захисту майнових прав в різних групах населення.

Обстеження проводилися у 50 із 56 держав-членів ЄЕК ООН, які представляють 99% населення регіону. Актуальна база даних містить відповіді 53 тис. респондентів із загальної глобальної вибірки у складі понад 168 тис. осіб. *Держави, що входять до ЄЕК ООН, були згруповані так:*

- країни ЄС (27 із 28 держав-членів ЄС, за винятком Чехії);
- країни Північної Америки: Канада та США;
- країни Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії (СЕКЦА, дванадцять країн);

---

<sup>21</sup> Европейская экономическая комиссия (ЕЭК) ООН. Устойчивое развитие и уровень защищенности имущественных прав в регионе ЕЭК ООН: Оценка представлений об уровне защищенности прав на жилье и землю. Женева, 2022. 32 с. С. 1.

- інші держави ЄЕК ООН: 9 з 14 країн, за винятком Андорри, Ісландії, Ліхтенштейну, Монако та Сан-Марино<sup>22</sup>.

Серед перелічених груп Європейський Союз є найбільшим угрупованням, де проживає понад 41 % населення регіону ЄЕК ООН; в інших державах ЄЕК ООН мешкає 9 % населення регіону. Респондентам було поставлено основне питання: наскільки ймовірною чи малоймовірною ви вважаєте можливість втрати вами права користування вашим об'єктом нерухомості або його частиною проти вашої волі протягом наступних 5 років? Для подальшого аналізу приймалося, що респонденти сприймають свої майнові права захищеними, якщо їхня відповідь була: “дуже малоймовірно” або “малоймовірно”; і навпаки, майнові права оцінюються як незахищені, якщо відповідають “дуже ймовірно” або “дещо ймовірно”<sup>23</sup>.

Результати обстеження показали, що хоча інститути майнових прав у країнах ЄЕК ООН вважаються найбільш розвиненими, тут мешкає найбагатша частина населення світу, понад 13 % населення регіону (близько 130 млн осіб) не впевнені у захищеності своїх майнових прав на нерухомість та землю<sup>24</sup>. На думку експертів, такий результат зумовлений ризиками підвищення процентних ставок за кредитами під заставу нерухомості, зростанням орендної плати, внутрішньо сімейних конфліктів та ін., що передбачає необхідність розглядати майнові права у широкому контексті суспільних відносин. У Доповіді наведено досвід регулювання прав користування, розпорядження, володіння в країнах регіону на основі поєднання традиційних та нових інститутів, сформованих під впливом конфліктів, у ході добровільного та/або примусового перерозподілу майна.

Проведений аналіз виявив, що, незважаючи на наявність соціальної нерівності, породженої проблемами доступу до житла різної якості, неформального землекористування та житлового будівництва, особливостями функціонування й регулювання відповідних ринків, реституції та постконфліктного відновлення прав власності, рівень сприйняття майнових прав у регіоні як захищених є досить

---

<sup>22</sup> Там само. С. xi; 6.

<sup>23</sup> Там само. С. 3.

<sup>24</sup> Там само. С. 21.

високим. Так, близько 84 % населення тут вважають, що їхні майнові права гарантовані, тоді як у середньому у світі цей показник становить 72 %. До країн із найвищим рівнем оцінки майнових прав як захищених належать Австрія, Данія, Фінляндія та Швеція<sup>25</sup>.

Власників та орендарів житла у регіоні ЄЕК ООН більше, ніж в інших регіонах світу. Так, понад 50 % населення тут вважають себе власниками/співвласниками житлової нерухомості та прилеглих земельних ділянок (середня світова частка становить 49 %); 23 % проживає в будинках, що належать іншим членам сім'ї (середній світовий показник – 29 %); орендує житло близько 22% дорослого населення (середня світова частка – 15 %). До 90% населення регіону мають документи, що підтверджують їх майнові права; це вище від середньосвітового показника в 74 %. При цьому серед власників нерухомості про наявність офіційних документів заявили 97 % респондентів, серед орендарів – 83 %, серед осіб, які мешкають на площі інших членів сім'ї, – 81 %<sup>26</sup>.

Орендують житло майже третина населення США та Канади, 25 % населення Європейського Союзу (ЄС), тоді як у країнах Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії частка орендарів нерухомості становить лише 9 % поряд із високою питомою вагою (55 %) власників житла та тих, хто мешкає на території родичів (34 %). Близько 25 % орендарів нерухомості в регіоні сприймають свої майнові права як менш захищені порівняно із власниками та суб'єктами інших форм користування. Водночас жителі країн Північної Америки вважають себе відносно захищеними в цьому сенсі, а в країнах Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії майже половина (у світі в середньому 34 %) населення мають проблеми з невизначеністю майнових прав. На другому місці за рівнем незахищеності майнових прав є особи, які проживають на території родичів. Основними причинами таких оцінок суб'єкти називають свавілля власників нерухомості (6 % респондентів – близько 60 млн осіб), фінансові проблеми (близько 5 %)<sup>27</sup>.

---

<sup>25</sup> Там само. С. 8.

<sup>26</sup> Там само. С. xi-xii

<sup>27</sup> Там само. С. xii

Загалом, згідно з результатами обстеження, населення регіону сприймає ступінь захищеності своїх майнових прав як досить високий: близько 84 % населення вважають свої майнові права захищеними, тоді як у світі в середньому так вважають 72 %. Отже, в країнах регіону ЄЕК ООН більша кількість осіб схильна інвестувати в об'єкти нерухомості, брати активну участь в операціях на ринках землі та житла, що сприяє більш ефективному розподілу нерухомості, належному догляду за землею, підвищенню рівня її продуктивності. Проте в низці країн регіону майже 75 % населення вважають свої права захищеними, оскільки, крім типових проблем захисту майнових прав, часто зазнають тиск з боку зовнішніх сил та обставин міграції, соціальних конфліктів, соціально-економічної нерівності<sup>28</sup>.

Під час опитування було виявлено та згруповано *основні причини оцінки респондентами своїх майнових прав як незахищених*<sup>29</sup>:

- *Внутрішні:*

- розбіжності поглядів чи надзвичайні обставини всередині сім'ї.

- *Зовнішні:*

- несподівана поведінка власників/орендодавців;
- ризики рейдерського захоплення майна з боку юридичних осіб;
- ризики конфіскації;
- проблеми у відносинах із місцевими органами влади.

- *Фінансові:*

- брак коштів для володіння/користування об'єктом нерухомості.

*За результатами обстеження Робоча група рекомендувала органам державної влади для зміцнення ступеня захисту майнових прав населення*<sup>30</sup>:

- не обмежуватись лише удосконаленням техніко-юридичних інструментів зміцнення прав власності, але сприяти загальному покращенню якості громадських інститутів та поширенню відносин суспільної довіри;

---

<sup>28</sup> Там само. С. 8.

<sup>29</sup> Там само. С. 10.

<sup>30</sup> Там само. С. 21–23.

➤ на тлі використання традиційних інструментів (дотримання процедур офіційної реєстрації прав власності, облік та регулювання операцій на ринку нерухомості), задіяти спеціальні засоби, орієнтовані на орендарів, осіб, які проживають на території родичів, молодь, одиноких людей похилого віку та інші;

➤ сприяти зниженню фінансових бар'єрів доступу населення до якісних об'єктів нерухомості (через можливість тимчасового призупинення виплат орендної плати, мораторію на виселення з житла в періоди економічних спадів та форс-мажорних обставин, фінансової надбавки до допомоги з безробіття для орендарів та власників іпотеки, для яких житло є основним та ін.).

На думку експертів, державні програми могли б полегшити доступ до житла, його придбання шляхом:

- надання іпотечних кредитів з низькою процентною ставкою для осіб, які вперше купують житло;

- розширення житлового фонду на ринку оренди, зокрема за допомогою покращення нормативно-правової бази, регулятивних інструментів зонування, програм забезпечення соціальним житлом тощо.

Водночас наголошується, що найважливішою умовою забезпечення гарантій майнових прав є офіційне визнання таких прав з боку держави та оформлення належних юридичних документів. Офіційна реєстрація майнових прав забезпечує узгодження інтересів широкого кола сторін за допомогою:

- забезпечення належної бази оподаткування;
- поліпшення доступу до кредитних ресурсів;
- зменшення кількості та покращення механізмів вирішення майнових спорів;
- підвищення ступеня прозорості та масштабів ринків землі та іпотеки та ін.<sup>31</sup>.

Найвищим є показник наявності офіційних документів у країнах ЄС (91 % населення); найменшим – у групі “Інші країни ЄЕК” (85 %). Втім, виявлено, що

---

<sup>31</sup> Там само. С. 14.

близько 50 млн осіб (9 % населення) у країнах ЄС користувалися житлом неофіційно<sup>32</sup>.

Населення України також брало участь у обстеженні у складі країн СЄ-КЦА. Деякі характерні особливості захищеності майнових прав та рівня її сприйняття населенням України відображено у таблицях 6,1; 6,2; 6,3.

Таблиця 6.1

**Рівень сприйняття захищеності майнових прав населенням України**  
(2018–2019 рр.), % дорослого населення

| Все майно        |                |                              | Основне житло    |                |                              |
|------------------|----------------|------------------------------|------------------|----------------|------------------------------|
| Незахищені права | Захищені права | Відмовилися надати відповідь | Незахищені права | Захищені права | Відмовилися надати відповідь |
| 10               | 78             | 12                           | 9                | 80             | 11                           |

Джерело: складено за: Европейская экономическая комиссия (ЕЭК) ООН. Устойчивое развитие и уровень защищенности имущественных прав в регионе ЕЭК ООН: Оценка представлений об уровне защищенности прав на жилье и землю. Женева, 2022. С. 29–30.

Таблиця 6.2

**Причини незахищеності майнових прав в Україні**  
(2018–2019 рр.), % дорослого населення

| Вид основної причини | Непередбачувана поведінка власника | Фінансові | Розлади в родині | Ризик конфіскації | Ризик рейдерства |
|----------------------|------------------------------------|-----------|------------------|-------------------|------------------|
| зовнішня             | 4                                  | 3         | 3                | 1                 | 1                |

Джерело: складено за: Европейская экономическая комиссия (ЕЭК) ООН. Устойчивое развитие и уровень защищенности имущественных прав в регионе ЕЭК ООН: Оценка представлений об уровне защищенности прав на жилье и землю. Женева, 2022. С. 26–29.

Таблиця 6.3

**Наявність офіційних документів з володіння й користування майном**  
у населення України (2018–2019 рр.), % дорослого населення

| Усього | Власники | Орендарі | У володінні інших членів родини |
|--------|----------|----------|---------------------------------|
| 87     | 94       | 48       | 83                              |

Джерело: складено за: Европейская экономическая комиссия (ЕЭК) ООН. Устойчивое развитие и уровень защищенности имущественных прав в регионе ЕЭК ООН: Оценка представлений об уровне защищенности прав на жилье и землю. Женева, 2022. С. 27–30.

<sup>32</sup> Там само. С. 15.

Як бачимо, населення України напередодні активних бойових дій на своїй території досить високо оцінювало рівень захищеності майнових прав: 78 % населення вважало надійно захищеними права на все майно та 80 % – на основне житло. Абсолютна більшість власників мала у своєму розпорядженні офіційні документи власності майна, а основною причиною незахищеності майнових прав визначалися зовнішні обставини, що, власне, в широких масштабах підтвердилося в ході бойових дій за становлення нового світового політико-економічного порядку.

## **6.2. Перетворення відносин і прав власності як підґрунтя становлення нового глобального економічного порядку**

*Модифікація буття економічного простору та господарського порядку на локальному рівні здійснюється перманентно; проте у глобальному контексті можна назвати кілька її стадій, які отримали (хоча на поверхні невиразне і неявне, через кризовий стан економічної теорії) відображення в економічній науці. Перша трансформація знаменувала перехід від буття природного стану до буття, сформованого індустрією за образом і подобою природного, ринкового простору. Такий перехід здійснився на межі XVII–XVIII ст. і створив передумови для становлення політичної економії як науки. Друга модифікація у формі постіндустріального переходу ринкового простору намітилася в XX ст., але внаслідок недостатньої наукової рефлексії з новою силою заявила про себе в ході глобальних ринкових трансформацій на тлі становлення інформаційно-мережевої економіки на рубежі XX–XXI ст.<sup>33</sup>. Оскільки панівною на глобальному рівні економічною доктриною сьогодні є школа маржинального лібералізму, наукове осмислення змісту ринкових трансформацій здійснюється переважно у межах конструктів економіко-математичного моделювання (в руслі економетричної логіки). Така методологічна інтерпретація, за її ціннісної неповноти, однобічної формальної недостатності, не може бути визнана адекватною. Політизація економічних відносин, що впливає з методологічного панування ліберального*

---

<sup>33</sup>Артемова Т. И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. Киев: Основа, 2006. С. 192.

*підходу, як інструмент зміни світового політико-економічного порядку актуалізувала технології гібридної війни. У контексті такого осмислення світовий політико-економічний порядок отримує розгорнуту, але «екстенсивну» інтерпретацію і внаслідок довільного, поза ціннісних орієнтирів, трактування, на практиці він може зазнати незворотного руйнування як на локальному, так и глобальному рівнях.*

У контексті традиційних підходів майбутнє світового порядку уявляється так. На думку фахівців, у найближчі 10–15 років очікуються суттєві зміни у принципах організації світового суспільного порядку та господарських взаємодій. Так, за оцінками дослідницької та консалтингової компанії Gartner (“Гартнер”), підгрунтя світової господарської системи утворять алгоритмічна економіка й алгоритмічне суспільство<sup>34</sup>. Вважається, що із населення нинішніх владних еліт – безумовних технологічних лідерів виокремиться незначна частина (0,3–0,5 %) так званих “холдерів” (holders) – власників та розробників алгоритмів, програм, технологій, які стануть володарями гібридного інтелекту та «носіями» покращених, за рахунок досягнень синтетичної біології, фізичних тіл. З 10 % населення цих країн сформується staff-персонал для обслуговування алгоритмічної економіки. Решта населення розвинених країн, незалежно від наявних активів, перетвориться на соціальний прошапок “ламерів” (lamers), який певного часу буде відтворюватися на територіях холдерів або претендувати на гарантовані соціальні виплати (наприклад, у вигляді безумовного базового доходу) і згодом має звужуватися<sup>35</sup>.

Сьогодні країнами – технологічними лідерами та одночасно активними суб'єктами світового політико-економічного порядку є США, Велика Британія, Китай, Японія; за ними слідують Південна Корея, Канада, Австрія, Німеччина, країни Північної Європи. *Лідируючі позиції країн у світовому співтоваристві обумовлюються правом власності на високоприбуткові технологічні патенти та акції*

---

<sup>34</sup>Gartner Identifies the Top 10 Strategic Technology Trends for 2016. Florida. Analysts Explore Top Industry Trends at Gartner Symposium/ITxpo 2015, October 4-8 in Orlando. URL: <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2015-10-06-gartner-identifies-the-top-10-strategic-technology-trends-for-2016>

<sup>35</sup>Ларина Е. С. Понимание алгоритмических обществ. *Свободная мысль*. 2017. № 5. С. 5–26. С. 20.

провідних компаній, пов'язаних із новітніми інноваційними розробками у сфері промисловості, штучного (гібридного) інтелекту, соціального програмування. Найбільша кількість таких об'єктів (близько 75 %) перебуває у власності США, 8 % зосереджено у Китаї, 5 % – у Японії; решта розподіляється між Великою Британією, Ізраїлем, Німеччиною, деякими країнами Північної Європи, Південною Кореєю. Трансформація технологічного ядра як генератора загального розвитку продуктивних сил у цих країнах обумовлює структуру і управлінський потенціал світового політико-економічного порядку. *У руслі економіко-математичної логіки цивілізаційний розвиток обумовлюється революційними змінами у системах засобів виробництва – машин та технологій.*

Наслідуючи підходи Л. Нуаре, С. Лема, Л. Мамфорда, С. Расторгуєва та В. Чибісова, Д. Канемана та А. Тверські, інших дослідників, фахівці сполучають процес трансформації природи господарської життєдіяльності з еволюцією машини як технологічного першоелементу індустріального способу виробництва<sup>36</sup>. Дійсно, виходячи з того, що машина є інструментом (механізмом, агрегатом), здатним відносно автономно виконувати певну роботу, бо приводиться в дію двигуном, який використовує усяку (за винятком м'язової людської) енергію і у своїй потужності не залежить від фізичних здібностей людини (згідно з С. Лемом, *машини є самостійно автономно діючими алгоритмами*), можна уявити еволюцію господарської діяльності як розгортання процесу відчуження природи людини в ході трьох історичних фазових переходів з удосконалення машинної природи.

При цьому *під машинами першого типу* розуміються протодержавні системи організації, що структурували та впорядковували соціальну взаємодію в межах нестійких угруповань стародавніх суспільств для здійснення монументальних інженерних проєктів цивілізаційного облаштування інфраструктури як «першої природи» господарського буття. *Машини другого типу* – автономні побутово-виробничі механізми, які функціонують за принципом біологічного автомата (відчуженого осередку фізичних здібностей людини) – внаслідок масового відтворення формують економічний індустріальний простір як другу природу господарського

---

<sup>36</sup> Там само. С. 5–8.

буття. *Машини третього типу* як втілення відчуженого від людини алгоритмічного контуру її психіки, переважно сфери несвідомого, диз'юнктивного, швидкого мислення, операційної мисленої діяльності, через значне поширення технологій комп'ютерних програм, сервісів, інформаційно-цифрових майданчиків (платформ) знаменують третій фазовий перехід господарської природи: від індустріальної до інформаційно-мережевої (цифрової) економіки. Логіка цивілізаційного розвитку за принципом машинної еволюції, коли машини першого, другого і третього типів історично співіснують і безперервно взаємодіють із людиною, зумовлює перетворення людини на різновид психофізичного автомата, а спільноти – на алгоритмічну організацію<sup>37</sup>.

Отже, *основу алгоритмічного суспільства утворює платформна економіка*, що символізує революційний перехід до переформатування господарського буття та структур нового світового панування. *В алгоритмічному суспільстві відбувається інтеграція трьох видів природи в одну при домінуванні машин третього типу*. Інформаційно-цифрова платформа сучасних ринкових та інших соціальних комунікацій інтерпретується при цьому як програмно-апаратне середовище алгоритмічного пошуку, здійснення операцій та контролю на основі аналізу великих даних<sup>38</sup>. На відміну від традиційних майданчиків (фізичних чи віртуальних) ринкової економіки модерну *інформаційно-цифрова платформа підпорядковує взаємодію її користувачів, продавців та покупців суворим алгоритмам*. Хоча зовні актори мають право вільного вибору, під час комунікації вони безперервно отримують від платформи рекомендації, що корегують їхню поведінку а отже, визначають і сам вибір. Тільки підкоряючись програмному алгоритму платформи, користувачі в результаті отримують бажаний результат: винаймають квартиру в незнайомому місті, замовляють таксі, наймають фрилансера тощо.

---

<sup>37</sup> Там само. С. 8.

<sup>38</sup> Там само. С. 8.

Вважається, що платформи організуються за принципом Р2Р систем – “рівний з рівним”, тобто діють як механізми функціонування вільного ринку. Проте кожна платформа належить власникові, який контролює її алгоритми, володіє базою великих даних, визначає структуру діяльності продавців та покупців, правила та багато в чому загальні результати їх взаємодії. Отже, *платформи, які зовні (за формою) функціонують як ринки, в основі спираються на жорсткий алгоритмічний каркас строгого планування та безперервної корекції поведінки акторів за допомогою технологій інтерфейсу і блокчейну*. Алгоритмічна детермінація поведінки суб’єктів за допомогою інтерфейсу здійснюється через технології підштовхування (nudge – наджу); за допомогою блокчейну – через програмне кодування як криптографію законодавства із гарантією його виконання.

Композиція платформ, надж-інтерфейсів та блокчейна, здатна формувати і коригувати поведінкові рутини на основі аналізу великих даних, дозволила компанії Gartner на конференції 2015 р. проголосити початок нової ери алгоритмічної економіки<sup>39</sup>. В алгоритмічній економіці найбільш дефіцитним й привабливим для інвестицій в економічний ресурс постає увага. Сутність інформаційних технологій краще зрозуміти крізь призму технологій залучення і утримання суспільної й приватної уваги. Так, ключовим фактором економічної результативності платформ стає параметр часу перебування на них користувачів. Якщо в середині нульових років він становив 3,5 хвилини, то зараз – 17 секунд і менше. Найбільш потужні цифрові платформи ведуть справжню битву за ресурс суспільної уваги<sup>40</sup>.

Платформний (алгоритмічний) метод організації комерційної діяльності розвивається за експоненційне. У 2012 р. на платформах відбувалося менше 1.5% всього обсягу комерційних угод у споживчому секторі США; у 2017 р. – понад 15%; у 2020 р. – понад 30%. За деякими даними, сьогодні алгоритмічний сегмент охоплює більше половини американської економіки (без урахування фінансового

---

<sup>39</sup>Gartner Identifies the Top 10 Strategic Technology Trends for 2016.

<sup>40</sup>Ларина Е. С. Понимание алгоритмических обществ. С. 11.

сектора)<sup>41</sup>. Втім, динаміка алгоритмічного суспільства сполучається з низкою системних ризиків і загроз, основними серед яких, на думку фахівців, є такі<sup>42</sup>:

*турбулентність та невизначеність*. Ефективне програмування та управління на основі алгоритмів можливі лише у відносно стабільному середовищі; інакше результати застосування технологій виявляються непередбачуваними та невідконтрольними;

*«ефект доміно»*: ризики внутрішньо системних збоїв (внаслідок цілеспрямованої дії чи випадкового збігу причин) за умов загального мережевого «зв'язування» загрожують крахом для всієї системи;

*масштабна агресія з боку ворожих груп* для існування міст, регіонів, країн та їх коаліцій. Як наголошується в Доповіді Національної розвідувальної ради США «Глобальні тренди: парадокси прогресу», сьогодні глобальній спільноті властива характерна тенденція державного військового протистояння загонам найманців та злочинних угруповань<sup>43</sup>;

*оптимізація*. Головним напрямом розвитку алгоритмічного інтелекту є машинне навчання із використанням глибоких нейронних мереж. Вже сьогодні при використанні нейронних мереж з глибиною понад 30 рівнів дослідникам важко пояснити, яким чином обчислювальний інтелект дійшов розв'язання задачі. При розв'язанні задач на оптимізацію це означає, що користувачі не знають сукупності параметрів, за яких задача за заданим критерієм оптимізації вирішена найкращим способом. Отже, не виключена ситуація, за якої процес оптимізації за заданим критерієм передбачає значення супутніх параметрів, несумісних з існуванням оптимізованого об'єкта;

*ризик сліпоти або прихованих параметрів*. Домінуючі в алгоритмічному суспільстві машини третього типу та симбіотично пов'язані з ними гібридні

---

<sup>41</sup> Там само. С. 9; Gartner Identifies the Top 10 Strategic Technology Trends for 2016.

<sup>42</sup> Ларина Е. С. Понимание алгоритмических обществ. С. 22–24.

<sup>43</sup> Глобальные тенденции. Парадокс прогресса. Публикация Национального Совета по разведке. Январь 2017.  
URL: <https://www.dni.gov/files/images/globalTrends/documents/GT-Core-Russian.pdf>

інтелекти не здатні працювати з творчим «контуром» людської психіки та мислення. Така сфера для гібридного інтелекту перебуває в зоні прихованих параметрів – в так званій “сліпій зоні”. Отже, *творчість є найефективнішим засобом (у певному сенсі абсолютною зброєю) протидії диктату алгоритмічних технологій.*

Втім, сам процес творчості сьогодні дедалі більше спрямовується проти людини, бо здійснюється переважно у військовій сфері. За деякими даними, у країнах ОЕСР близько чверті наукових досліджень і розробок належить до військової сфери, в США цей показник перевищує половину. Розробки в галузі нанотехнологій, які ще на початку 2000-х років вважалися локомотивом нової промислової революції, що ґрунтується на концепції молекулярного моделювання, у 2010-х роках стали об'єктом власності військових компаній та були засекречені. Сьогодні сфери військового застосування нанотехнологій з найбільшим очікуваним ефектом від їх упровадження охоплюють електроніку, фотоніку, магнітні та оптичні матеріали, інформаційно-комунікаційні пристрої, програмне забезпечення та штучний інтелект, нові конструкційні матеріали, нетрадиційні джерела енергії та пристрої/матеріали її накопичення, зберігання й перетворення, нові типи (в тому числі надмініатюрні) двигунів, багатофункціональні транспортні засоби, ракетне паливо та вибухові речовини, камуфляж, надмініатюрні високочутливі датчики, засоби захисту, неядерні високотехнологічні системи озброєння, засоби індивідуального спорядження, імплантовані системи, автономні роботизовані безекіпажні апарати, мікророботи, біотехнічні гібридні пристрої, мініатюрні супутники, космічні та інші засоби виведення зброї масового знищення тощо<sup>44</sup>.

У США, наприклад, організацією науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у галузі нанотехнологій опікується Агенція з планування оборонних науково-дослідних робіт (Defense Advanced Research Projects Agency – DARPA), яка отримує основну частину фінансування від Міністерства оборони в рамках “Національної нанотехнологічної ініціативи” для розвитку великої

---

<sup>44</sup>Корсаков Г. Б. Военные нанотехнологии: структура перспективных исследований в США. *США-Канада: ЭПК*. 2015. № 11. С. 95–105. С. 97–98.

кількості нанопрограм. Крім DARPA, дослідження в галузі нанотехнологій активно здійснюють науково-дослідні лабораторії при різних підрозділах збройних сил<sup>45</sup>. У руслі логіки сучасного політико-економічного мислення вважається, що підтримання лідерства у військовій сфері є запорукою загального глобального технологічного та соціально-економічного домінування.

На думку фахівців, на рубежі століть ерозія міжнародного права, насамперед законів ведення бойових дій, зневажання моральних норм на тлі “глобальної війни проти тероризму” позбавили військову ініціативу будь-яких обмежень. Посилаючись на те, що їм доведеться зіткнутися з найгіршими загрозами, політичні лідери офіційно заявляють про готовність завдати випереджального удару незалежно від норм, закріплених Нюрнберзьким процесом, Статутом ООН та Женевськими конвенціями. У політичному лексиконі сформувався системний набір понять-евфемізмів для виправдання феноменів ігнорування норм світового порядку. До них, зокрема, належить термін “незаконні учасники бойових дій” для позначення суб'єктів, які здатні, прямо чи опосередковано, чинити опір військовим операціям, у тому числі “на словах”. Доля віднесених до такої категорії людей виявляється доволі невизначеною: вони не можуть претендувати на захист, апелюючи до норм Женевських конвенцій, вимагати пред'явлення офіційних звинувачень, їх безкарно можна позбавляти волі, ізолювати, піддавати “посиленим технікам” допиту і навіть “усувати”. Показовим є також термін “таргетовані знищення”, який означає евентуальне “усування” імовірно небезпечних людей без відповідних інституційних процедур, на підставі “презумпції винності” та довільних розпоряджень<sup>46</sup>.

Практика численних локальних військових конфліктів останнього часу показує, що виправданням “усунення” людей можуть бути релігійні переконання, місцезнаходження, вік та інші довільні (аскриптивні) критерії. Акції усунення

---

<sup>45</sup> Там само. С. 98–101.

<sup>46</sup> Фриман Ч. Технологии, государственное управление и неограниченная война. *Россия в глобальной политике*. 2018. № 1. С. 8–18. С. 9–10.

часто виконуються анонімно, безпілотними машинами; як цілком «прийнятні» для суспільного «угамування» вони пройшли широку апробацію в багатьох країнах. Люди, які стали жертвами помилкового визначення військових цілей або через трагічну випадковість опинилися поряд з об'єктами авіаударів, підлягають “списанню” за статтею військових витрат “супутня шкода” або “потенційні бойовики”<sup>47</sup>. Така система понять, сформована та впроваджена до політичного лексикону, слугує підставою для виправдання неприпустимої суспільної поведінки. Втім, згідно з логікою економіки вражень, вона сприяє “креативному” розмиванню традиційних канонів моралі та міжнародного права, виводить людські дії на рівень локально-глобального беззаконня – природної тваринної дикості.

В умовах, коли закон і норми міжнародного права втрачають чинність, легітимність військово-політичних дій самооцінюється й оцінюється за “ефективним” результатом, а не за засобами їх досягнення. У зв'язку з цим внутрішня та (особливо) зовнішня політика, скидаючи лукаві маски, стає гранично відвертою: її легітимність більше не вимагає розробки та обґрунтування стратегій, а зумовлюється результативністю реалізованих програм жорсткої сили<sup>48</sup>. Не дивно, що сьогодні світова політична еліта демонструє майже повну байдужість до розробки стратегій як внутрішнього соціально-економічного розвитку, так і (особливо) зовнішньополітичних суспільних взаємодій. Виняток з правил демонструє Китай, інтелектуальна еліта якого одночасно з політико-економічним піднесенням країни перебуває в стані невпинного пошуку підстав нового світового порядку з національною специфікою<sup>49</sup>.

На думку Національної ради з розвідки США, військове протистояння у сучасному світі має переважно локальний характер; воно є прогностичним, програмно-керованим, тому, хоча й може виступати засобом замаху на існуючий світовий порядок, нездатне стати серйозним інструментом його перетворення. Як

---

<sup>47</sup> Там само. С. 11.

<sup>48</sup> Там само. С. 9–10.

<sup>49</sup> Артьомова Т. І. Глобальне економічне лідерство у контексті ціннісного аналізу. *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 123–135; Кривохиж С., Соболева Е. Древность на службе современности: теория морального реализма Янь Сюэтуна и будущее мирового порядка. *Мировая экономика и международные отношения*. 2017. № 11. С. 76–84; Семенов А., Цвык А. Концепция “Общего будущего человечества” во внешнеполитической стратегии Китая. *Мировая экономика и международные отношения*. 2019. № 8. С. 72–81.

зазначається у Доповіді “Глобальні тенденції 2030: Альтернативні світи”, ризики міждержавних конфліктів, хоч вони не неминучі, збільшуються зі зміною геополітичної ситуації. Після етапу холодної війни відносна рівновага світової політико-економічної системи змінюється нестійкістю. Для подолання тенденції, що намітилася, протягом наступних 15–20 років, США намагатимуться закріпити позиції гаранта світового порядку. Більш роздроблена міжнародна система, в якій традиційні форми співробітництва не є вигашними для більшості ключових глобальних гравців, також є причиною для суперництва та виникнення великих силових конфліктів. Однак у разі виникнення таких конфліктів вони однозначно не зможуть розгорнутися до рівня світової війни за участю всіх великих держав<sup>50</sup>.

Проте з лютого 2022 р. політико-економічна ситуація у світі суттєво змінилася: територія України стала осередком геополітичних інтересів, військово-випробувальним полігоном та об'єктом силового переділу у контексті трансформування світового суспільного порядку. Населення стало свідком реалізації вищезгаданих ефектів геополітичної зневаги до нагальних прав людського співіснування: насамперед, права на життя та на об'єкти власності як основу нормального соціально-економічного відтворення на індивідуальному та суспільному рівнях. На тлі загальної політизації економічних відносин локально-глобальний соціум вимушено спостерігає за *трансформацією інституту власності, який реалізується в обмеженому форматі – переважно як право політичного розпорядження майном, правами, життям, господарськими перспективами та історичними долями.*

### **6.3. Трансформування відносин і прав власності в Україні в умовах військового стану та повоєнної економічної реконструкції**

24 лютого 2022 р. Росія розпочала військову операцію на території України, внаслідок чого загинули та отримали поранення тисячі осіб; понад чверть населення нашої країни перетворилися на біженців: за різними оцінками, понад 6 млн

---

<sup>50</sup>Глобальные тенденции 2030: Альтернативные миры. Ташкент, 2013. С. 13.

переїхали до країн ЄС, понад 6 млн набули статус внутрішньо переміщених осіб.

На думку фахівців, *військовий стан в Україні справляє значний негативний вплив майже на всі країни світу* через загальний стан невизначеності господарських перспектив, ризики політико-економічної нестабільності, порушення ринкової рівноваги внаслідок зростання цін на енергоносії, зернові культури, пшеницю та кукурудзу, соняшник та добрива, великими експортерами яких є Росія та Україна. Зазначається, що під впливом пандемії COVID-19 злидні і голод значно зросли у всьому світі, а війна в Україні може додатково їх посилити. Прогнози фахівців МВФ із динаміки економічного зростання для країн Європи, України й Росії внаслідок бойових дій в Україні наведено у табл. 6.1.

Таблиця 6.1

**Прогнози щодо зміни динаміки економічного зростання для країн Європи, України й Росії внаслідок військового стану (темпи зростання реального ВВП, %)**

| Країни                                         | 2021 р. | 2022 р. | 2023 р. |
|------------------------------------------------|---------|---------|---------|
| Європейські країни загалом                     | 5.9     | 1.6     | 1.9     |
| Європейські країни з розвиненими ринками       | 5.6     | 3.0     | 2.2     |
| Європейські країни, що належать до «зони євро» | 5.3     | 2.8     | 2.3     |
| Франція                                        | 7.0     | 2.9     | 1.4     |
| Німеччина                                      | 2.8     | 2.1     | 2.7     |
| Італія                                         | 6.6     | 2.3     | 1.7     |
| Велика Британія                                | 7.4     | 3.7     | 1.2     |
| Європейські країни з ринками, що розвиваються  | 6.7     | -1.7    | 1.0     |
| Україна                                        | 3.4     | -35.0   | -       |
| Росія                                          | 4.7     | -8.5    | -2.3    |

Джерело: база даних видання “Перспективи розвитку світової економіки МВФ”, квітень 2022 р.; Каммер А. Война в Украине – серьезный откат в восстановлении экономики Европы. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eureo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery/>

З даних, наведених у табл. 6.1, випливає, що найбільшої шкоди для розвитку завдано економіці України, де скорочення темпів зростання ВВП вже сьогодні (-33 %) перевищує наведені прогнозні показники. Втім, інші країни Європи також зазнають суттєвих економічних втрат; проте на тлі позитивної динаміки економічного зростання, притаманної цим країнам, у Росії очікувано відчуватиметься суттєве падіння макроекономічних показників.

За оцінками авторитетних європейських експертів<sup>51</sup>, унаслідок війни в Україні країни ЄС зіткнуться з додатковими проблемами, які матимуть значний бюджетний вплив і потребують для свого вирішення тільки у 2022 р. близько 175 млрд євро (до 1,4 % загальноєвропейського ВВП) за умов тимчасової невизначеності джерел фінансування цих витрат та механізмів їх розподілу між окремими державами-членами та ЄС<sup>52</sup>. Основними каналами впливу військового стану в Україні на економіку країн ЄС є підвищення цін на енергоносії й необхідність облаштування нової моделі енергетичного забезпечення, геополітичні загрози для рівня довіри домогосподарств та інвестиційних настроїв, необхідність допомоги біженцям, збільшення витрат на безпеку й оборону. На думку експертів, нова надзвичайна ситуація війни зведе нанівець зусилля щодо нормалізації соціально-економічного стану після кризи, зумовленої поширенням пандемії COVID-19, та сформує нові ризики щодо сталого економічного розвитку країн (особливо найбільш вразливих) ЄС у довгостроковій перспективі. У більшості країн ЄС національні уряди запровадили низку заходів для стримування інфляції й підтримки соціально вразливих верств населення<sup>53</sup>.

Загалом фахівці зазначають, що війна в Україні зумовлює перехід до нового політико-економічного порядку – стану “*нової реальності*”, в межах якого відбуватимуться суттєві зміни в торгівлі енергоносіями, сільськогосподарською сировиною, технологіями, зсуви в ланцюжках поставок, організації платіжних систем, у структурі валютних резервів, а уряди почнуть втручатися в ринки з міркувань безпеки на основі налаштування гнучкого взаємозв’язку інструментів грошово-кредитної та фіскальної політики.

*Щодо змін співвідношення власності і влади в умовах воєнного стану і загальної нестабільності, то вони є багатовимірними і стосуються такого кола проблем:*

---

<sup>51</sup>The impact of the war in Ukraine on the European Union's economy. URL: <https://www.santander.com/en/press-room/insights/the-impact-of-the-war-in-ukraine-on-the-european-unions-economy>

<sup>52</sup> Pisani-Ferry J. The economic policy consequences of the war. *Bruegel Blog*. March 8, 2022. URL: <https://www.bruegel.org/2022/03/the-economic-policy-consequences-of-the-war/>

<sup>53</sup> Blanchard O. Why I worry about inflation, interest rates, and unemployment. *PIIE*. March 14, 2022. URL: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/why-i-worry-about-inflation-interest-rates-and-unemployment>

- руйнування статусу державного суверенітету та інститутів державної безпеки через відчуження територій, знищення ресурсно-енергетичного, продуктивного, організаційно-управлінського суспільного потенціалу тощо;

- порушення базових прав людини на життя й здоров'я, свободу пересування, освіти, володіння майном для нормального соціально-економічного відтворення на приватному та суспільному рівнях;

- знецінення права на вільну працю та її гідну оплату;

- зазіхання на творчу суб'єктність, самобутність людини через безкарне знищення об'єктів суспільної інфраструктури, бізнесу, особистої власності;

- експропріація й неконтрольований перерозподіл майна суспільних, релігійних та інших організацій третинного сектора економіки;

- зростання обсягів державного та приватного боргу;

- непередбачуваний перерозподіл бюджетних та приватних коштів з метою масштабної благодійності та невідкладної допомоги й підтримки постраждалим та уразливим верствам населення;

- загрози довгострокового звуженого суспільного й приватного відтворення;

- загроза недостатнього наповнення державного бюджету та позабюджетних фондів для виконання суспільних зобов'язань через вимушене та непередбачуване звуження бази оподаткування;

- загроза руйнування засад суспільної фінансової системи через поширення непрозорості фінансової діяльності й звітності;

- зміна функцій підприємництва, трудової мотивації та ділової активності;

- загроза владно-правового закріплення авторитарного суспільного режиму на тлі згорання громадянських прав і свобод тощо.

*Довгострокові тенденції із зміни прав і відносин власності зумовлені низкою фінансово-економічних санкцій, уведених проти Росії країнами-технологічними лідерами. Такі санкції обмежили доступ до іноземного капіталу, заморозили доступ до валютних резервів, що зберігаються Центральним банком Росії (ЦБ РФ) у західних економіках. Багато транснаціональних компаній призупинили діяльність у Росії; змінюються або взагалі припиняються комерційні авіа-*

та вантажні перевезення, що збільшує витрати на ведення бізнесу. *Довгострокові ефекти від війни* можуть бути зумовлені також збільшенням витрат на оборону, зміною структури енергетичних ринків й валютних резервів, фрагментацією платіжних систем та іншими чинниками. У сукупності це зменшить суспільні вигоди від наявності єдиної глобальної фінансово-економічної системи.

Нагальним прагненням Європи є нове будівництво в Україні стійкої економіки, яка створить стимули для повернення біженців. На відновлення зруйнованої інфраструктури знадобиться значне фінансування із суттєвим безоплатним елементом; втім економіко-технологічна реконструкція та повернення біженців сприятимуть пожвавленню економічного зростання, зміцненню інститутів та державної політики, що зрештою забезпечить максимальні дивіденди від відновлення для економічного зростання.

На думку фахівців, ефективна повоєнна відбудова України можлива через застосування **таких** механізмів:

*створення спеціального інституту – Європейського фонду реконструкції України*, здатного забезпечити низку послідовних довгострокових фінансових інвестицій в інфраструктуру та розвиток людського капіталу;

*кардинального скорочення загального зовнішнього боргу України*, що суттєво вплине на оздоровлення державних фінансів, відкриє доступ до світових ринків капіталу, сприятиме прогресу у деолігархізації та розбудові соціальної ринкової економіки;

*залучення до проєктів відновлення та модернізації національної інфраструктури інвестицій з боку третіх країн.*

У сукупності такі заходи дадуть величезний поштовх для відновлення України після руйнувань війни<sup>54</sup>.

---

<sup>54</sup> Колодко Гж. В. Відновлення України потребує списання боргу та допомоги ЄС та Китаю. *Фінансовий часопис*. 8 квітня 2022р. URL: <https://rtvi.com/stories/kto-zhdet-hto-dadut-dengi-tot-idiot-hto-budet-s-ekonomikoy-ukrainy-posle-spetsoperatsii/>